

บทที่ 2

สังคมชนบทหมู่บ้านน้ำคำ ต.ธาตุ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์

หมู่บ้านน้ำคำเป็นชุมชนชนบท มีประชากร 792 คน ตั้งอยู่บนที่ราบสูงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อยู่ในเขต ต.ธาตุ อ.รัตนบุรี จ.สุรินทร์ หมู่บ้านนี้ห่างจากตัวจังหวัดสุรินทร์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยระยะทางขับรถปกติประมาณหนึ่งชั่วโมงสามสิบนาที

ตำบลธาตุและอำเภอรัตนบุรี

ตัวตำบลธาตุ และตัวอำเภอรัตนบุรี เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานมาแต่ครั้งอดีต ตัวตำบลธาตุ หรือหมู่บ้านธาตุเป็นที่ตั้งของเมืองจำปา อันเป็นเมืองของขอมอายุกว่าพันปี ดังหลักฐานปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน คือ ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีคูน้ำล้อมรอบ ปัจจุบันคือ หนองบัว-หัวช้าง หนองเบือก หนองแก หนองกอลอ ทางทิศตะวันตก และทิศใต้มีคูเมืองล้อมรอบ มีประตูเมืองทิศตะวันตก ที่สำคัญ คือ มีสถานที่ประกอบศาสนกิจก่อด้วยศิลาแลง และแท่นหินสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่กว้างประมาณ 1.50 เมตร ยาว 2 เมตร นอกจากนี้ชาวบ้านยังพบเครื่องมือสำหรับทำการเกษตร เช่น เสียม รูปร่างคล้ายจอบ มีขนาดใหญ่กว่าเสียมปัจจุบันและพุทธรูปสัมฤทธิ์อีกด้วย

การตั้งเมือง ซึ่งเป็นตำบลธาตุ หรือบ้านธาตุ และอำเภอรัตนบุรี ตามความเชื่อของชาวบ้านที่เล่าสืบต่อกันมาว่า ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีชาวช่วยจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง คือเมืองอัตตะปือแสนแป่ จำนวน 6 คน ได้อพยพเข้ามาทางฝั่งขวา และเดินทางมาทางทิศตะวันตก เพื่อหาพื้นที่อุดมสมบูรณ์สำหรับตั้งบ้านเรือน คนหนึ่งคือ เชียงสี เป็นผู้มีวิชาอาคมแก่กล้าสามารถปราบผีและสัตว์ร้ายต่าง ๆ ได้ ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองขอม หรือเมืองจำปาแห่งนี้ เชียงสี หาเลี้ยงชีพด้วยการทำไร่ เมื่อไปทำงานในไร่จะเอาเต่าไปเป็นอาหารโดยเจาะกระดองเต่าผูกหาบคอนคู่กับหม้อข้าวเป็นประจำ หรือเมื่อเดินทางกลับบ้านเดิมก็หาบคอนเต่ากลับหมู่บ้านด้วย ชาวบ้านจึงเรียกท่านว่า เชียงสีคอนเต่า

ในสมัยพระเจ้าเอกทัศแห่งกรุงศรีอยุธยา เชียงสีและเพื่อน ๆ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าราชการปกครองหัวเมืองชั้นนอก พร้อมกับให้ตั้งเมืองขึ้นใหม่เชียงสีได้รับยศเป็น หลวงสีคอนเต่า และได้ย้ายบ้านจากเมืองจำปาไปตั้งบ้านทุ่งหวายเป็นเมืองรัตนบุรี (เรียกกันว่า เมืองแก้ว) มีลำห้วยแก้วไหลผ่านทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมือง และอยู่ครองเมืองรัตนบุรีจนถึงสิ้นชีพ ครั้งสุดท้ายได้รับเลื่อน

ยศเป็น พระศรีนครเตาหัวเรือ ก่อนสิ้นชีพ ท่านกล่าวความตอนหนึ่งว่า “เมื่อคุณตายแล้ว คุณจะกลับไปสิงสถิตย์บ้านธาตุของเก่า เต่าเป็นของกู ใครเอาเต่ากูไปกิน กูจะตามฆ่า”

หลังจากเชียงสีได้ไปครองเมืองรัตนบุรี แล้วเมืองจำปาหรือบ้านธาตุจึงเป็นหมู่บ้านร้าง ต่อมา มีชาวลาวอพยพมาจากบ้านน้ำคำ เขตยโสธรมาตั้งบ้านเรือน พร้อมกับสร้างวัดโดยอาศัยหินศิลาแลง หินทรายที่ปรักหักพังของเดิมบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2518 ก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์เสด็จฯบรรจพระบรมสารีริกธาตุ และทรงเยี่ยมราษฎร ณ วัดโพธิ์ศรีธาตุ เจ้าอาวาสได้สร้างพระธาตุมณฑปขึ้นใหม่จึงเก็บแท่งหินขนาดใหญ่ไว้ได้ฐานมณฑป คงเหลือแต่หินศิลาแลงก้อนขนาด 2*2 ฟุต โอบล้อมฐานไว้เท่านั้น

ประวัติหมู่บ้านน้ำคำ

ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านได้เล่าประวัติหมู่บ้านน้ำคำให้ฟังว่า บริเวณบ้านน้ำคำ แต่เดิมเป็นป่ารกทึบ ส่วนที่เป็นผืนนาในปัจจุบันมีน้ำขัง มีคองอ้อ ขึ้นอยู่หนาแน่นจึงมีสัตว์จำพวกเสือดู หมูป่า เต่า และตะกวดอาศัยอยู่มากมาย ประมาณหนึ่งร้อยกว่าปีที่ผ่านมา ชาวบ้านจากบ้านธาตุหมู่ที่ 1 ได้อพยพออกมาตั้งบ้านเรือนครั้งแรกมีบ้านเพียง 10 หลังคาเรือน แต่ละหลังตั้งอยู่ห่างกันมากชาวบ้านเหล่านี้ได้ถางป่า เพื่อจับจองที่ดินสำหรับทำไร่ ทำสวน ต่อมาเมื่อครอบครัวขยายใหญ่ขึ้นประกอบกับชาวบ้านจากบ้านธาตุอพยพมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น จึงเลือกผู้ใหญ่บ้านปกครอง ผู้ใหญ่บ้านคนแรกชื่อ ผู้ใหญ่ ฮ้าง ซึ่งเป็นคนรุ่นแรกที่อยู่พามา

ชาวบ้านในอดีตได้อาศัยได้อาศัยพึ่งพาธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต เริ่มตั้งแต่อาศัยน้ำฝนสำหรับการเกษตร หาดอาหารจำพวกผัก และเนื้อสัตว์จากทุ่งนา หนองน้ำและป่า การทำเกษตร แต่เดิมทำกันอย่างง่าย ๆ ชาวบ้านจะปลูกข้าวในบริเวณที่มีน้ำขัง หรือถอนต้นอ้อต้นแขมออกแล้วหยอดเมล็ดข้าวแทนที่ รอคกรั่วข้าวสุกจึงเก็บเกี่ยว ต่อมาได้ถางพืชเหล่านี้ออกกลายเป็นผืนนาขนาดใหญ่มีการเลี้ยง เป็ด เลี้ยงไก่ไว้ในบ้าน แต่สัตว์ป่าพวก เสือ ตะกวด มักมากินเป็ดไก่ที่เลี้ยงไว้เสมอ กระทั่งชาวบ้านต้องออกล่า สัตว์เหล่านี้จึงค่อย ๆ หดหายไป

ขณะที่หมู่บ้านยังไม่พัฒนา ชาวบ้านจึงพึ่งพาธรรมชาติในทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นเครื่องอุปโภค บริโภค กระทั่งเชื้อเพลิงสำหรับหุงหาอาหาร ชาวบ้านก็ใช้ฟืนหรือถ่าน ไฟสำหรับให้แสงสว่างก็ใช้ได้ ซึ่งเรียกเป็นภาษาพื้นบ้านว่า จีกระบอง ซึ่งได้มาจาก ขางของต้นยางและต้นตาด วิธีทำนั้นมิดังนี้ คือนำไม้ฝุ ๆ มาคลุกกับยางไม้ทั้ง 2 ชนิดแล้วห่อด้วยใบตองหรือใบมะพร้าวเก็บไว้ใช้ในครัว การสัญจรไปมาของชาวบ้านนั้นจะใช้การเดินทางเท้าแลใช้เกวียน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2511-2512 ทางราชการได้ตัดถนนจึงเริ่มมีรถยนต์วิ่งทำให้การคมนาคมสะดวก ระหว่างนี้ หนุ่มสาวชาวบ้านนิยมเดินทางไปทำงานที่กรุงเทพฯ และชาวบ้านอีกหลายครอบครัวนิยมไปทำงานที่ประเทศซาอุดี

อาระเบียเพราะมีค่าจ้างสูง เมื่อมีรายได้มากก็ส่งเงินมาให้ทางบ้าน บ้างก็ปลูกสร้างบ้านเรือนใหม่ สภาพเศรษฐกิจของชาวบ้านเริ่มดีขึ้น ส่วนชายหนุ่ม หญิงสาว หลังจากจบการศึกษาชั้นประถมปีที่ 6 แล้วได้เดินทางเข้ามารับจ้างทำงานที่กรุงเทพฯ พร้อมกับส่งเงินให้พ่อแม่ เพื่อเป็นค่าใช้จ่าย บางคนเมื่อมาทำงานในกรุงเทพฯ ก็แต่งงานมีครอบครัวมีลูก แล้วนำลูกกลับไปให้พ่อแม่เลี้ยง อีกหลายคนครอบครัว พ่อบ้านหรือทั้งพ่อบ้านและแม่บ้านได้เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ๔ เด็กจึงอยู่ในความดูแลของ ปู่ ย่า ตา ยาย กระทั่งเด็กบางคนเรียก ปู่ ย่า ตา หรือยาย ว่าพ่อแม่ และเด็กยังให้ความเคารพเชื่อฟังมากกว่าพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่เหล่านี้จึงมีอิทธิพลต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็กมาก

จากอดีตถึงปัจจุบัน นับเป็นเวลาร้อยกว่าปีมีผู้ใหญ่บ้านปกครองมา 7 คน สภาพหมู่บ้าน ได้พัฒนาไปสู่ความเจริญ มีการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน แต่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง สิ่งหนึ่งที่ยังคงอยู่ คือ ยังมีความรักความผูกพันระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ยังมีความรักความผูกพันกับถิ่นกำเนิด เมื่อถึงเทศกาล งานบุญต่าง ๆ ก็กลับมาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง

ลักษณะและที่ตั้งของหมู่บ้าน

การเข้าสู่หมู่บ้านน้ำคำ สามารถเดินทางจากตัวจังหวัดได้ 3 เส้นทางคือ จากตัวจังหวัดสุรินทร์ เดินทางไปทางทิศตะวันออกตามถนนสาย สุรินทร์ศรีขรภูมิ-รัตนบุรี รวมระยะทางประมาณ 75 กิโลเมตร อีกเส้นทางหนึ่ง เดินทางจากจังหวัดสุรินทร์ไปทางทิศเหนือ สายสุรินทร์-จอมพระ-สนม-รัตนบุรี รวมระยะทางประมาณ 68 กิโลเมตรและเส้นทางสายสุรินทร์ - จอมพระ - ท่าตูม - รัตนบุรี รวมระยะทาง 72 กิโลเมตร

เมื่อเดินทางถึงตัวอำเภอรัตนบุรีแล้ว เดินทางต่อไปตามถนนสายรัตนบุรี - ศรีสะเกษไปทางทิศตะวันออก รวมระยะทาง 9 กิโลเมตร จึงถึงหมู่บ้านน้ำคำ ถนนสายนี้ตัดผ่านกลางหมู่บ้าน จึงมีบ้านเรือนตั้งเรียงราย ตามแนวตะวันตก ตะวันออก และแนวเหนือ-ใต้ ของถนน

ก่อนเข้าสู่หมู่บ้านทางทิศตะวันออกของถนน จะเป็นคงปู่ตา เป็นที่สิงสถิตย์ของพระศรีนครเตาท้าวเธอ หรือชาวบ้านเรียกกันว่า เจ้าพ่อศรีคอนเต่าหรือสีคอนเต่า เดิมเป็นป่าไม้สูงใหญ่ ขึ้นหนาทึบ กระทั่งปี 2529 พระภิกษุสามเณร จากวันโพธิ์ศรีธาตุ ได้สร้างวัดป่า สำหรับปฏิบัติกรรมฐาน ต้นไม้ใหญ่หลายต้นถูกโค่นลงเหลือบางตา แต่ยังให้ความชุ่มชื้น และร่มเย็นอยู่บ้าง สัตว์ใหญ่ น้อย จำพวกเต่า งู ตะกวด ก็หมดไป ทางทิศตะวันตกของถนนเป็นที่ตั้งสถานีอนามัยประจำตำบล ด้านหลังสามารถมองเห็นแนวคูเมืองเก่าได้

ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านน้ำคำ มีหนองน้ำเก่าเรียงตามแนวเหนือ ใต้ คือ หนองจอก และหนองกอลอ ถัดมาเป็นที่ตั้งของโรงเรียน และทุ่งนา ส่วนทางทิศตะวันตกนั้นเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ชาวบ้านเรียกกันว่า ป่าแดง หรือดงและพื้นที่ทำไร่ ทุ่งนา และป่านี้ เป็นแหล่งอาหารสำหรับดำรงชีพของชาวบ้านด้วยชาวบ้านได้ร่วมแรงร่วมใจกันบริจาคที่ดินและทรัพย์สินสร้างศาลาเอนกประสงค์ไว้เป็นสถานที่สำหรับพักผ่อน และจัดงาน 3 หลัง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของถนน 2 หลัง

และด้านทิศตะวันออก 1 หลังระยะห่างกันประมาณ 25 เมตร ศาลาเหล่านี้เล็ก ๆ จะใช้เป็นที่นั่งพักผ่อน เล่นขายขนม หลังเลิกเรียนและในวันหยุดเสาร์อาทิตย์ด้วย

ในหมู่บ้าน บ้านในแต่ละหลังจะกันรั้วไว้เป็นสัดส่วน ส่วนกลุ่มเครือญาติมีรั้วกันไว้ภายในบริเวณเดียวกัน ตามริมรั้วจะปลูกไม้ผล ไม้ใบ เช่น กระถิน กัลย มะรุ้ม แค มะขาม มะยม ขนุน ภายในลานบ้าน บ้างปลูกพืชรักกินหมาก ปลูกมะม่วง น้อยหน่า มะยม มะขามเทศ มะเฟือง และผักสวนครัว พืชสวนครัว พืชผักผลไม้เหล่านี้ จะออกดอกผลให้เจ้าของเก็บรับประทานตามฤดูกาล อาจซื้อขายกันบ้าง แบ่งญาติพี่น้องคนรู้จักรับประทานบ้าง การแลกเปลี่ยนกันเช่นนี้ ถูกปลูกฝังแก่เด็กทั้งทางตรง และทางอ้อม ทำให้คนในหมู่บ้านเป็นคนมีน้ำใจ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน

หนึ่งจากการตั้งบ้านเรือนในบริเวณเดียวกัน ชาวบ้านจึงสามารถขอร้องให้ช่วยดูแลบ้านดูแลลูกหลาน เวลาดนไปธุระ ทำงานบ้าน หรือไปตลาดด้วย ชาวบ้านหลายครอบครัวนิยมชนไก่ กลางลานบ้านจึงเป็นที่ขังไก่ชน และเป็นสนามชนไก่ บ้างทำคอกวัว คอกควาย และขุ่ยข้าว ขุ่ยนี้ใช้เก็บข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ใต้ขุ่ยใช้เก็บอุปกรณ์สำหรับทำไร่ ทำนา เช่น ไถ คราด จอบ บ้างใช้เก็บรดไถ บ้างทำเล้าเป็ดหรือเล้าไก่

ภายในลานบ้านยังมีการขุดบ่อน้ำ เจาะน้ำบาดาล สำหรับใช้ภายในครัวเรือน สำหรับน้ำดื่ม บางบ้านเก็บกักน้ำฝนไว้ใช้บางบ้านตัดจากบ่อน้ำดื่มประจำหมู่บ้าน บางบ้านใช้น้ำบาดาล บ้านเรือนต่าง ๆ ในหมู่บ้านน้ำค้ำมีทั้งบ้านที่ก่อสร้างด้วยคอนกรีต บ้างสร้างด้วยไม้ บ้างสร้างด้วยสังกะสี บ้านเรือนอยู่ในสภาพที่แข็งแรง

เรื่องอาหารการกินของชาวบ้านนั้น ชาวบ้านรับประทานข้าวเจ้าเป็นหลัก จะปลูกข้าวเหนียว บ้างเล็กน้อยสำหรับทำขนม ห่อข้าวต้มมัด ขนมห่อ ขนมเทียนเพื่อใส่บาตร และแจกลูกหลานบ้านใกล้เรือนเคียง ในเทศกาลต่าง ๆ เช่นเข้าพรรษา ออกพรรษา บุญบั้งไฟ บุญเดือน 3 ฯลฯ อาหารประเภทเนื้อสัตว์จะซื้อจากร้านค้าภายในหมู่บ้าน บ้างซื้อจากตลาดหรือจับปลา ปู กุ้ง หอย จากทุ่งนาในฤดูฝน ชาวบ้านทั้งเด็ก และผู้ใหญ่จะจับปลา กุ้ง จากทุ่งนาด้วยการใช้เบ็ด แห ลอบ ไซ สวิง เก็บหอย เก็บปู ตามคันนา หรือเก็บเห็ด และผักบางชนิดจากป่า ฤดูหนาวและฤดูร้อนจะขุดปู เก็บหอย จากทุ่งนา สุ่มปลาจากหนองน้ำ บ้านไหนที่ขุดบ่อเลี้ยงปลาในนาข้าวก็จับปลามารับประทาน บ้างก็ขาย โดยมีญาติสนิทและเด็ก ๆ ช่วยกันจับ โดยเฉพาะเด็ก ๆ จะชอบเป็นพิเศษ เพราะได้รับประทานปลาเผา และเล่นสาดโคลนกันอย่างสนุกสนาน ราคาปลาที่ขายนั้นปลาตุก ปลาช่อน กิโลกรัมละ 30 บาท ปลาหมอ 20 บาท ผู้ที่ช่วยจับปลาและญาติพี่น้องจะได้รับส่วนแบ่งปัน โดยไม่ต้องซื้อปลาตัวเล็ก ๆ เช่นปลาหมอ ปลาช่อนก็แบ่งปันกันทำเป็นปลาร้าเก็บไว้รับประทานกันทั้งปี สำหรับผู้ที่มีฐานะดีหรือผู้ที่ไม่หาอาหารตามธรรมชาติมักซื้อจากร้านค้าในหมู่บ้าน

ส่วนอาหารจำพวกผัก ชาวบ้านจะปลูกรับประทานเอง เช่น ผักกาด ถั่วฝักยาว แตงกวา หอม กระเทียม ผักชี ฯลฯ ที่เหลือจากรับประทานจะเก็บไปขาย ส่วนที่ไม่ปลูกรับประทานเองก็ซื้อจากร้านค้า หรือซื้อจากผู้ปลูกผักไว้ขาย นอกจากนี้ ชาวบ้านยังเลี้ยงสัตว์จำพวกเป็ด ไก่ ไว้สำหรับ

กินไข่และเนื้อ เปิดไก่ เหล่านี้เมื่อยังเล็กจะเลี้ยงไว้ในกรงและเล้า พอโตก็ปล่อยให้หากินเองเวลา พลบค่ำเจ้าของจะต้อนเข้าเล้า แต่มีบางตัวปีนขึ้นไปนอนบนต้นไม้ หรือนอนใต้ร่มไม้ เปิด ไก่เหล่านี้ นับว่าใกล้ชิดกับเด็กมาก เพราะเด็กเห็นได้ทุกวัน เด็กที่กำลังหัดพูด พ่อ แม่ หรือผู้อบรมเลี้ยงดู มัก พูดเลียนเสียงเปิด เสียงไก่ แล้วให้เด็กทำตามบางครั้งก็ถามเด็กว่า “เปิดร้องยังงี้ ไก่ร้องยังงี้” เด็ก บางคนเมื่อมองเห็นเปิดเห็นไก่ ก็วิ่งไล่จับพร้อมกับส่งเสียงตามด้วย หนึ่งอาหารจำพวกไข่ เด็กนิยม รับประทาน เด็กวันเรียนนิยมห่อข้าวกับไข่เจียวไปรับประทานที่โรงเรียน บางคนบอกพ่อ แม่ ผู้ปกครองว่า “ต้องห่อข้าวกับไข่เจียวเท่านั้น ถ้าอย่างอื่นไม่รับประทาน”

ด้วยธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายนี้ ได้เป็นส่วน หนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างลักษณะนิสัยของชาวบ้านน้ำคำให้เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและ กัน ก่อให้เกิดความใกล้ชิด ความสนิทสนมและรู้จักกันทั้งหมู่บ้าน

สภาพการเกษตรกรรมและภูมิอากาศในรอบปี

ฤดูกาลการทำเกษตรกรรมในหมู่บ้าน เริ่มขึ้นตั้งแต่เดือนมีนาคม (เดือน 4) ชาวบ้านเริ่ม ปลูกปอแก้วมีการเตรียมดินไว้ เดือนเมษายนและเดือนพฤษภาคมเริ่มหว่านกล้าใส่ปุ๋ย เรียกเป็น ภาษาพื้นบ้านว่า “เอาหูนปอ “ บางครอบครัวจะปลูกมันสำปะหลังแต่ไม่นิยมปลูกกันมากนัก เพราะต้องใส่ปุ๋ย คายหญ้าหลายครั้งและมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าปลูกปอแก้ว ปอแก้วนั้นจะใส่ปุ๋ยคายหญ้า เพียง 1-2 ครั้งแล้วปล่อยให้โตต่อไป เมื่อขายก็ได้ราคาดีกว่ามันสำปะหลัง ชาวบ้านจึงนิยม ปลูกกันมาก

ปลายเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม (เดือน 7-8) เริ่มฤดูกาลทำนา ชาวนาเริ่มคราดไถ เตรียมดินด้วยการใช้รถไถนาหรือความเหล็กไถ บ้างใช้ควายไถ บ้างก็จ้างรถไถนาไถให้ สำหรับ บ้านที่มีควายมาก ชาวนาจากหมู่บ้านอื่นจะมาเช่าควายไปทำนา จนกว่าจะแล้วเสร็จรวมเป็นเงิน 1,500 บาท เมื่อเตรียมดินเสร็จถึงเริ่มหว่านกล้า รอน้ำฝนเพื่อปักดำ

กลางเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม ชาวนาเริ่มปักดำ คนที่ไปทำงานต่างถิ่นก็กลับภูมิลำเนาเดิมช่วยกันทำนา คนที่ไม่กลับก็ส่งเงินมาช่วย เป็นค่าจ้างแรงงาน ค่าปุ๋ย ประมาณ 1 เดือน ต้นข้าวเริ่มมีสีเขียวขจี เป็นความรู้สึกรักจากความแห้งเหี่ยวในฤดูแล้งให้เป็นความชุ่มฉ่ำในหน้าฝน อาหารธรรมชาติในทุ่งนา เช่น ผัก ปู ปลา หอย กบ เขียด ฯลฯ อดุมสมบุญอีกครั้งทั้งเด็กและผู้ใหญ่จะช่วยกันหาอาหารเหล่านี้มารับประทานภายในครัวเรือน ส่วนผู้ที่หาได้มากก็แบ่งขายหรือแบ่งปันญาติพี่น้อง ด้วยธรรมชาติเอื้อต่อการดำรงชีวิตเด็กหญิงเด็กชายที่สามารถช่วยงานบ้านได้จะ ช่วยเพื่อนวัยเดียวกันไปตกเบ็ดหลังเลิกเรียน ได้ปลามาปรุงอาหารรับประทาน ผู้ใหญ่จะชมเชยว่า เก่งรู้จักทำมาหากินยังความปลาบปลื้มปีติให้กับเด็ก บางครั้งพ่อหรือแม่ก็จะชวนเด็กไปร่วมจับปลา ด้วย

เดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม 6 (เดือน 9-10) ชาวบ้านเสร็จจากการทำนาจะอยู่บ้าน ผู้ใหญ่เริ่มทอผ้าเก็บไว้ใช้ในครัวเรือน บ้างทำผ้าขาวม้าบ้างทำเสื่อหรือฟูก บางครอบครัวเริ่มตัดปอนำไปแช่น้ำตามท้องร่องริมถนน จากนั้นก็จ้างวานลอกปอ ราคามัดละ 50 สตางค์ ถึง 1 บาท เด็กโตอายุราว ๆ 8 ปี ขึ้นไปจะไปรับจ้างวานลอกปอหลังเลิกเรียนและวัน เสาร์ อาทิตย์ เก็บเงินไว้ซื้อขนมหรือของใช้ส่วนตัว เด็กบางคนให้แม่เก็บไว้ ในเดือนนี้ข้าวเริ่มออกรวงและจะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองอร่าม ราว ๆ เดือน พฤศจิกายน ภูมิอากาศของหมู่บ้านเริ่มหนาว ชาวบ้านนิยมผิงไฟกันในตอนเช้าและตอนกลางคืนก่อนเข้านอน คนแก่บางคนก็นอนผิงไฟจนรุ่งเช้า

เดือนธันวาคมและมกราคม ชาวบ้านเริ่มเก็บเกี่ยวข้าว บ้างก็เกี่ยวเองบ้างก็จ้างวาน จ่ายเงินเป็นรายวัน วันละ 60 บาท บ้างก็จ้างในราคา 100 ฟอน 60 บาท เกียวเสร็จจะจ้างรถสีข้าวสีในราคากระสอบละ 10 บาท ผู้ที่ได้ข้าวน้อยก็นวดข้าวเอง บ้างก็วาน ส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน เสร็จแล้วก็ขนขึ้นยุ้งรอทำพิธีสู่ขวัญข้าวในเดือน 3 ขึ้น 15 ค่ำ ในระหว่างฤดูทำนานั้นชาวบ้านคนใดมีลูกเล็ก ๆ อายุตั้งแต่แรกเกิด- 2 ปี จะไม่ค่อยได้ช่วยงานในไร่นา แต่บางครอบครัวก็ให้ ตา ยาย ปู่ ย่า หรือญาติพี่น้องช่วยดูแลลูกหลายแทน ความรู้สึกผูกพันฉันท์เครือญาติจึงมีค่อนข้างมาก

ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเมษายน ซึ่งเสร็จจากการเก็บเกี่ยวชาวบ้านนิยมทอผ้ากันอีกครั้ง บ้างก็ซื้อฝ้ายมาทอบ้างทอไหมมาทอ บ้างก็ใช้ไหมที่เลี้ยงเอง ทำเป็น ผ้าถึง ผ้าขาวม้า ทำเสื่อ ทำผ้าห่มเก็บไว้ใช้ในครอบครัว

สภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้าน

ชาวบ้านหมู่บ้านน้ำคำ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมด้วยการทำนาข้าวเป็นหลัก ข้าวที่ปลูกเป็นข้าวนาปีพืชที่ปลูกรองลงไปคือ ปอแก้ว และมันสำปะหลัง รายได้หลักของชาวบ้านจึงมาจากการขายผลิตผลทางการเกษตรส่วนรายได้อื่น ๆ มาจากการรับจ้าง เช่น รับจ้างซ่อมวิทยุ โทรทัศน์ เป็นลูกจ้างทำงานต่างแดน เช่นที่กรุงเทพฯ หรือประเทศซาอุดีอาระเบียด้วยรายได้จากแหล่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้สภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านน้ำคำกับหมู่บ้านใกล้เคียงแล้ว หมู่บ้านน้ำคำมีเศรษฐกิจค่อนข้างดีกว่า

อนึ่งนอกจากชาวบ้านทำอาชีพเกษตรกรรมด้วยการปลูกพืชแล้วชาวบ้านยังเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ ไว้ในบ้าน โค กระบือ ชาวบ้านเลี้ยงไว้สำหรับทำไร่นา แต่เมื่อถึงคราวจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินก็สามารถนำไปขายเป็นรายได้เสริมได้

การสาธารณสุข

หมู่บ้านน้ำคำเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ตั้งอยู่ใกล้กับตัวตำบลธาตุ มีสถานีอนามัยตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้านตลอดจนมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำตำบล และนางพยาบาลโรงพยาบาลประจำอำเภออยู่ในหมู่บ้านรวม 2 คนด้วย ทำให้ชาวบ้านได้รับความสะดวกเมื่อขอรับบริการตรวจและรักษาสุขภาพนั้น

คือ ในเวลาราชการชาวบ้านสามารถรับบริการตรวจรักษาสุขภาพยามเจ็บป่วย รับบริการวางแผนครอบครัว และคลอดบุตร นอกเวลาราชการ ชาวบ้านสามารถปรึกษาเรื่องยา และรับบริการรักษาโรคได้ หากชาวบ้านไม่ได้รับการรักษาจากสถานอนามัย และโรงพยาบาลประจำอำเภอก็สามารถใช้บริการของคลินิก หรือ โรงพยาบาลเอกชนในตัวจังหวัดได้

ภายในหมู่บ้านมีคณะกรรมการประจำหมู่บ้านทำงานด้านต่าง ๆ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน เมื่อเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำตำบลต้องการข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย หรือรณรงค์เรื่องสุขภาพอนามัยของประชาชน คณะกรรมการเหล่านี้จะช่วยรณรงค์และจัดทำข้อมูลต่าง ๆ รวดเร็ว เรื่องที่รณรงค์อย่างเร่งด่วนได้แก่ การมีส่วนร่วมใช้ในทศวรรษเรือน จากการสำรวจเบื้องต้น ปี พ.ศ. 2535 พบว่ามีจำนวน 27 ครัวเรือนยังไม่มีส่วนใช้ ชาวบ้านสามารถดำเนินการได้แล้วเสร็จเมื่อเดือนมกราคม 2536 นอกจากนี้ยังรณรงค์ให้สร้างโถงสำหรับกักน้ำฝนไว้ใช้ในฤดูแล้งร่วมกันน้ำบาดที่ขุดและใช้แต่ละครัวเรือน

สำหรับสัตว์เลี้ยงเช่น สุนัข แมว เป็นสัตว์เลี้ยงที่ใกล้ชิดกันคนมากโดยเฉพาะเด็กเล็ก ๆ ชอบเล่นกันสัตว์ 2 ชนิดนี้มาก แต่สุนัขบางตัวบางครั้งกัดทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ เจ้าหน้าที่อนามัยได้ออกกีดข่าป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าบ้าง ให้ชาวบ้านนำสัตว์เลี้ยงมาฉีดวัคซีนที่สถานอนามัยบ้าง ซึ่งชาวบ้านได้ปฏิบัติตามเป็นที่เรียบร้อย

จำนวนประชากร

แรกตั้งหมู่บ้านประมาณหนึ่งร้อยกว่าปีที่ผ่านมามีบ้านจำนวน 10 หลังคาเรือน จนกระทั่งปัจจุบันมี 150 หลังคาเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 1,350 คน แต่ภายหลังจากฤดูทำนาทำไร่ ประกอบกับชาวบ้านวัยหนุ่มสาว พ่อบ้าน แม่บ้าน ที่ไปทำงานต่างถิ่นทั้งกรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียงตลอดจนประเทศซาอุดีอาระเบีย ทำให้มีประชากรอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเพียง 792 คน ส่วนใหญ่เป็นเด็กแม่บ้านและผู้สูงอายุ

ครอบครัวและเครือญาติ

ก. ครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยทางสังคมหน่วยหนึ่ง ประกอบด้วยคู่สมรส และบุตรอันเกิดจากสถาบันการแต่งงานทำให้สมาชิกของครอบครัวมีหน้าที่กระทำต่อกัน และช่วยกันในเรื่องต่างๆ เช่น เป็นหน่วยผลิตทางเศรษฐกิจ ในการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่ของสังคมเป็นต้น ลักษณะของครอบครัวในสังคมทั่วไปประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวขยาย ครอบครัวเดี่ยวมีสมาชิกคือ พ่อ แม่ ลูก ส่วนครอบครัวขยายมีสมาชิกตั้งแต่ พ่อ แม่ ลูก ซึ่งแต่งงานไปและอาศัยอยู่กับ พ่อแม่ จนกระทั่งมีสมาชิก 2-3 รุ่น อยู่รวมกันในครอบครัวเดียวกัน

สำหรับสังคมชนบทหมู่บ้านน้ำคำ ลักษณะของครอบครัวมีทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย ทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยายนี้ ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกัน ทำให้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเรื่องต่างๆเป็นอย่างดี อาทิเช่น ช่วยเหลือด้านเงินทอง แบ่งปันสิ่งของสำหรับอุปโภคบริโภค ตลอดจนให้การอบรมเลี้ยงดูเด็กด้วย

ข. เครือญาติ

สมาชิกของหมู่บ้านน้ำคำในอดีต ส่วนใหญ่แต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือแต่งงานกับคนจากหมู่บ้านใกล้เคียง การแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกันทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวของผู้มาเป็นเขยหรือสะใภ้มีความใกล้ชิดกับครอบครัวของเจ้าบ่าวหรือเจ้าสาวมากขึ้น จนกระทั่งนับถือเป็นญาติสนิทมิตรสหาย แม้การแต่งงานกับคนจากหมู่บ้านใกล้เคียงก็เช่นกัน ญาติพี่น้องทั้งสองฝ่ายต่างนับถือกันด้วยดังนั้นในสังคมชนบทหมู่บ้านน้ำคำจึงมีการนับเครือญาติ 2 แบบ คือ

1. นับตามความสัมพันธ์ทางสายเลือด
2. นับตามความสัมพันธ์จากการแต่งงาน

ด้วยประเพณีการนับญาตินี้ทำให้สมาชิกของหมู่บ้านรู้จักและรักใคร่กันพอสมควร เมื่อไหว้วานว่าจ้างทำการสิ่งใดต่างอาศัยความช่วยเหลือซึ่งกันและกันแม้กระทั่งในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูบุตร ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ โดยตรงแต่ด้วยความสนิทใกล้ชิดกัน การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานจึงมีเครือญาติเข้ามาร่วมทำหน้าที่นี้ด้วย บ้างช่วยดูแลอบรมแทนพ่อแม่ทั้งหมด บ้างช่วยอบรมเลี้ยงดูแทนเมื่อพ่อแม่ไปทำงานหรือไปธุระ บ้างช่วยดูแลอบรมว่ากล่าวขณะที่เด็กเล่นกับเพื่อน แล้วเกิดการทะเลาะวิวาทหรือประพฤติตัวไม่เหมาะสม ด้วยการให้ความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆเหล่านี้ ทำให้ญาติมีบทบาทสำคัญต่อการควบคุมดูแลความประพฤติของบุตรหลานด้วย

อนึ่งจากการที่มีการนับญาติกันดังกล่าวข้างต้นแล้ว ทำให้เกิดคำสรรพนามใช้เรียกขานกันระหว่างเครือญาติ ปู่ ย่า ตา ยาย (พ่อใหญ่แม่ใหญ่) น้ำ (น้ำบ่าว น้ำสาว) อา ลุง ป้า พี่ (เอื้อย อ้าย) หลิงชายที่เป็นคู่สมรสกันจะเรียกพี่ของทั้งสองฝ่ายว่า ป้า (ผู้หญิง) ลุง (ผู้ชาย) ฝ่ายหญิงเรียกน้องสามีว่า อา ฝ่ายชายเรียกน้องภรรยาว่าน้ำ น้องสามีเรียกพี่สะใภ้ว่าพี่นาง น้องภรรยาเรียกพี่เขยว่าพี่อ้าย คำเรียกขานนี้จะมีชื่อตามด้วยเช่น ป้าสา ลุงสุข อาสังข์ น้ำทอง พี่นางเต็ง พี่อ้ายจันทร์ เป็นต้น คำเรียกขานนี้ไม่จำกัดให้เรียกเพียงญาติสายตรงเท่านั้นสามีภรรยาและญาติทั้งสองฝ่ายต้องเรียกกันตามศักดิ์นี้ด้วย

สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และอื่นๆ

ก. สถาบันการศึกษา

ในหมู่บ้านน้ำคำมีสถาบันทางสังคมอีกสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญรองจากสถาบันครอบครัว คือ สถาบันการศึกษา ได้แก่ โรงเรียนได้ทำหน้าที่ให้การศึกษอบรมบุตรธิดาซึ่งเป็นสมาชิกจากครอบครัวต่างๆ ให้เป็นผู้มีความรู้ มีความประพฤติที่ดั่งตามที่ตั้งคัมปรารถนา

เนื่องจากในสภาพสังคมปัจจุบัน ได้มีการกระจายการศึกษาและขยายโอกาสทางการศึกษาคู่สังคมชนบทมากขึ้น ระยะเวลาที่เด็กซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมจึงเข้าสู่ระบบการศึกษาเร็วกว่าแต่ก่อนนั่นคือเริ่มตั้งแต่อายุ 5 ขวบ เด็กต้องเข้าศึกษาในชั้นอนุบาลและศึกษาถึง ชั้นบังคับคือ ม.3 บางคนอาจศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นไปดังนั้น โอกาสที่เด็กอยู่ในความดูแลของครอบครัวจึงน้อยลง แม้การนั้นก็ตามยังมีพ่อแม่อีกหลายครอบครัวในหมู่บ้านต้องการให้บุตรหลานของตนเข้าไปสู่สถาบันการศึกษาตั้งแต่อายุ 4 ขวบ ด้วยเหตุว่าโรงเรียนสามารถแบ่งเบาภาระการดูแลบุตรหลานได้มากทำให้พ่อแม่มีโอกาสทำงานอย่างอื่นได้เต็มที่ อีกประการหนึ่ง คือ เด็กวัยนี้ค่อนข้างซน พ่อแม่ต้องให้ความเอาใจใส่มากเป็นพิเศษ จึงเกิดความรู้สึกรำคาญบ้างในบางครั้ง อย่างไรก็ตามโรงเรียนก็ไม่รับเด็กอายุยังไม่ถึงเกณฑ์เข้าศึกษาในสถาบันแต่อย่างใด

ที่โรงเรียนมีครู อาจารย์เป็นผู้ให้การศึกษาคูควบคุมดูแลความประพฤติของเด็ก มีระเบียบวินัยให้เด็กนักเรียนปฏิบัติตาม สอนให้เด็กได้เรียนรู้มารยาทกฎระเบียบของสังคม ตลอดจนจริยธรรมต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อเด็กมาก ด้วยเหตุนี้สถาบันการศึกษาจึงมีอิทธิพลต่อการอบรมและกล่อมเกลาสมาชิกของสังคมให้เป็นผู้มีชีวิตตามสังคมต้องการด้วยเช่นกัน

ข. สถาบันศาสนา

หมู่บ้านน้ำคำไม่มีวัดประจำหมู่บ้าน เมื่อจะประกอบกิจกรรมทางศาสนาจะไปที่วัดประจำตำบล คือวัดบ้านธาตุชื่อวัดโพธิ์ศรีธาตุ หรือที่วัดป่าอันเป็นสถานที่สำหรับปฏิบัติภาวนาของพระภิกษุสามเณร และฆราวาสจะปฏิบัติภาวนาในเทศกาลบวชชีพราหมณ์ ซึ่งจะกำหนดเป็นปีไป กิจกรรมทางศาสนาที่ชาวบ้านร่วมกันปฏิบัติคือ การทำบุญบริจาคทานในวันสำคัญต่างๆ เช่นวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา บุญเดือน 3 บุญบั้งไฟ งานทอดกฐิน ทอดผ้าป่าเป็นต้น ชาวบ้านที่ทำงานที่อื่นต่างกลับมาร่วมงานบุญเช่นกัน บ้างรวบรวมกันตั้งกองกฐิน กองผ้าป่า มาทอดที่วัด ชาวบ้านในหมู่บ้านจัดแห่วงกันหลอนซึ่ง เป็นขบวนแห่เรียไรขอบริจาคเงินจากชาวบ้านด้วยกันบ้างตั้งกองกฐินหรือผ้าป่า เฉพาะครอบครัว หรือ เครือญาติไปร่วมทำบุญกันที่วัด การทำบุญบริจาคทานนี้ ชาวบ้าน

ถือกันว่าเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับไปแล้วและปราถนาให้บุญกุศลนี้ดลบันดาลให้ตนและครอบครัวมีความสุขความเจริญทั้งในโลกนี้และโลกหน้าด้วย

นอกจากวัดจะเป็นสถานที่สำหรับประกอบกิจทางศาสนาแล้ววัดยังเป็นสถานที่ประกอบการอื่นๆ เช่น เป็นสถานที่จัดตลาดนัดของตำบล ให้ประชาชนได้จับจ่ายซื้อของ และนำสินค้าจำพวกพืชผัก สวนครัว อาหารสด อาหารแห้ง มาจำหน่าย ทุกวันที่ 5 , 15 และวันที่ 25 ของเดือน และจัดการแสดงมหรสพโขนต่างๆ เช่น ฉายภาพยนตร์ จัดแสดงช้าง ฯลฯ

ในวันเสาร์ และอาทิตย์ ซึ่งเป็นวันหยุดเรียนของเด็กๆ เด็กชายหลายคนมาเล่นที่วัด บ้างรับประทานอาหารมื้อเช้าหรือกลางวันที่วัดก็มี ซึ่งการที่เด็กมีโอกาสมาเล่นที่วัดนี้เด็กบางคนจึงปราถนาบวชเป็นพระเมื่อโตขึ้นด้วย

ค. กลุ่มทางสังคมอื่นๆ

1. กลุ่มทำอาหารถวายพระที่วัด

เนื่องจากหมู่บ้านซึ่งขึ้นกับตำบลธาตุไม่มีวัดประจำหมู่บ้านดังนั้นจึงเวียนผลัดเปลี่ยนกันทำอาหารถวายพระที่วัดหลังฤดูกาลเข้าพรรษา โดยหมู่บ้านน้ำคำรับทำอาหารทุกวันที่ 1 และวันที่ 20 ของทุกเดือน เหตุที่เวียนกันทำอาหารหลังฤดูกาลเข้าพรรษาเพราะว่า ช่วงเทศกาลเข้าพรรษาพระสงฆ์จะออกบิณฑบาตเพื่อโปรดสัตว์ประกอบกับจำนวนพระสงฆ์มีมากจึงสามารถเดินรับบาตรจากชาวบ้านได้ทั่วถึงพอถึงฤดูกาลออกพรรษาพระสงฆ์ลาสิกขามาก จำนวนพระที่วัดเหลือน้อยลงทำให้รับบาตรไม่ทั่วถึงชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกันทำอาหารไปถวายที่วัด บ้างถวายภัตตาหารเช้า บ้างถวายภัตตาหารเพล ตามแต่ใครจะสะดวก

2. คณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน

ด้วยสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านตลอดจนผู้นำ คือผู้ใหญ่บ้านปราถนาที่จะเห็นความเจริญของหมู่บ้าน จึงร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้าน และจัดตั้งคณะกรรมการบริหารหมู่บ้านขึ้นเพื่อจะได้เป็นแกนนำในการปฏิบัติงาน อันเป็นส่วนรวมให้สำเร็จลุล่วงไป คณะกรรมการประกอบด้วย

1. ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน
2. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นรองประธาน
3. กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
4. ฝ่ายสวัสดิการ
5. ฝ่ายการคลัง
6. ฝ่ายสังคม
7. ฝ่ายการศึกษา
8. ฝ่ายสาธารณสุข

9. ฝ่ายส่งเสริมอาชีพ

10. ฝ่ายปราบปราม

กรรมการเหล่านี้ได้ร่วมกันทำหน้าที่ เช่น สืบราชการสาธารณสุขและอนามัยของสมาชิกในหมู่บ้านตามที่ทางราชการ สั่งให้จัดทำ คณะกรรมการได้สำรวจให้กับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำตำบลเพื่อดำเนินการต่อไป มีการสำรวจโค กระบือ จัดงานทำบุญประจำบ้านนอกจากนี้ยังจัดประชุมคณะกรรมการเป็นประจำทุกเดือนเพื่อแจ้งข่าวสารข้อมูลต่างๆ หรือเพื่อเตรียมการทำงานต่อไป หากต้องแจ้งให้สมาชิกของหมู่บ้านทราบ ผู้ใหญ่บ้านจะตีกลอง (ทำด้วยไม้) บอก หรือไม้ก็ให้คณะกรรมการเดินบอกชาวบ้านให้มาร่วมประชุมกัน เพื่อรับทราบข้อมูลข่าวสารนั้นๆ

กรณีเกิดกรณีพิพาท เช่น ทะเลาะเบาะแว้งกันเรื่องทำข้าวของคนอื่นเสียหาย หากตกลงกันไม่ได้ก็จะให้ผู้ใหญ่บ้าน หรือ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือกรรมการคนอื่นๆ ร่วมกันเป็นสักขีพยานด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย